

ВПЛИВ ВІДКРИТОСТІ ЕКОНОМІКИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

А. І. Сухоруков, Л. Г. Шемаєва

Актуальність оцінки впливу відкритості економіки на економічну безпеку держави посилюється із включенням України в систему світогосподарських зв'язків. Відкритість економіки створює для неї додаткові переваги через раціоналізацію участі країни в міжнародному поділі праці, розширення науково-технічного кооперування з іншими країнами і підвищення міжнародної конкурентоспроможності, прискорене формування ринкової інфраструктури. З метою отримання цих переваг у транзитивних країнах, зокрема й в Україні, на початку 90-х років ХХ ст. відбулася лібералізація усіх форм зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Поряд з цим постала проблема своєчасного й адекватного реагування на виклики, пов'язані з лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків.

На практиці форсована лібералізація ЗЕД в умовах переходу до ринкових відносин призвела до різкого скорочення валового внутрішнього продукту (ВВП), виникнення диспропорцій в економіці, зниження промислового потенціалу, витіснення національних виробників із внутрішнього ринку, погіршення структури зовнішньої торгівлі, посилення фінансової й технологічної залежності від розвинутих країн, що загалом негативно вплинуло на рівень економічної безпеки.

З різних позицій свого часу підходили до вивчення проблем взаємодії національної економіки з зовнішнім середовищем А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Д. Кейнс, Ч. Кіндлбергер, М. Бінсток, П. Самуельсон, М. Флемінг, Я. Френкель, Д. Хікс, Р. Шон та ін. Вивченню залежності макроекономічних показників від ступеня відкритості економіки присвячено роботи У. Блока, Д. Гуартлі, Р. Лоунсона, Дж. Сакса, Е. Уорнера. Проблема функціону-

вання транзитивної відкритої економіки в умовах глобалізації присвятили свої дослідження ряд сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників [1—6]. Однак у зазначених роботах не досліджується вплив ступеня відкритості економіки на економічну безпеку держави, що визначає потребу у додаткових дослідженнях.

Метою статті є уточнення змісту категорії «відкритість економіки» в контексті забезпечення економічної безпеки держави; аналіз наукових підходів до вимірювання рівня відкритості економіки та систематизація існуючих показників; зіставлення динаміки показників відкритості з динамікою макроекономічних показників; виявлення загроз, які походять від надмірної відкритості економіки та надання рекомендацій щодо нейтралізації або пом'якшення цих загроз і використання переваг, які створює відкритість економіки.

Категорія «відкрита економіка» посідає ключове місце в теорії світової економіки та міжнародних економічних відносин (МЕВ). Зміст цієї категорії потребує перегляду з урахуванням нових чинників, поява яких зумовлена збільшенням обсягів та ускладненням МЕВ, впливом відкритості економіки на еко-

Сухоруков Аркадій Ісмаїлович — доктор економічних наук, професор, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Шемаєва Людмила Григорівна — кандидат економічних наук, доцент, державний експерт Національного інституту проблем міжнародної безпеки

номічну безпеку країн, насамперед транзитивних, до яких належить Україна.

Відкритість національної економіки, з одного боку, спричинена необхідністю міжнародного кооперування, з другого — зумовлює вразливість економіки. Кооперування країн сприяє використанню національних конкурентних переваг у міжнародному поділі праці, що підвищує рівень економічної безпеки країни. Під «уразливістю» розуміють залежність національної економіки від кон'юнктури світового ринку (світових цін, попиту й конкуренції). Наприклад, підвищення цін на нафту, вигідне для її експортерів, збільшує енергоємність економіки країн — імпортерів нафти, що знижує рівень їхньої економічної безпеки. Чинники впливу відкритості економіки на економічну безпеку України наведено на рис. 1.

Відкрита економіка може узгоджуватися з вимогами щодо забезпечення економічної безпеки країни лише за умов: наявності цілісного господарського комплексу і тісних коопераційних зв'язків всередині національної економіки; здатності держави підтримувати в країні сприятливий діловий клімат завдяки створенню відповідного політико-правового, соціально-економічного та інфраструктурного середовища МЄВ; наявності стійких зв'язків з іншими країнами в рамках світового поділу праці.

Економіка стає відкритішою під впливом технологічних, економічних, правових, політичних чинників, в результаті відбувається збільшення обсягів, зміна структури, географічна диверсифікація та розширення спектра напрямків МЄВ, інтернаціоналізація виробничих і науково-технічних процесів.

Для виявлення сутності відкритої економіки і формування адекватних механізмів макро-економічного регулювання МЄВ необхідно простежити еволюцію наукових поглядів на проблеми взаємодії національної економіки з зовнішнім середовищем.

Існуючі теорії відкритої економіки враховують зростання впливу зовнішньоекономічних зв'язків на національні економічні системи, а також необхідність забезпечення адаптації і стійкості національної економіки в умовах її інтеграції до світового господарства. У зарубіжній економічній науці теоретичні уявлення про відкриту економіку сформувалися в межах трьох головних напрямів: кейнсіанського, неокласичного, «концепції капітальних активів».

До кінця 60-х років ХХ ст. у теоріях відкритої економіки превалював підхід, заснований на кейнсіанських методах державного регулювання економіки. Послідовники Д. Кейнса [7—10] розширили розроблену ним «стандартну модель доходів — витрат», включивши до неї параметри зовнішньої торгівлі і руху короткострокових капіталів, проголосили метою економічної політики держави досягнення «внутрішньої» і «зовнішньої» рівноваги за допомогою грошово-кредитної, бюджетно-податкової та зовнішньоторговельної політики. Під внутрішньою рівновагою розуміли максимальну зайнятість і стабільність цін, під зовнішньою — насамперед рівновагу платіжного балансу. Проблема досягнення внутрішньої й зовнішньої рівноваги одержала назву «трикутник економічних цілей» [11]. Кейнсіанська концепція спростувала положення класичної теорії відкритої економіки щодо автоматичного досягнення внутрішньої й зовнішньої рівноваги.

На думку представників кейнсіанської концепції відкритої економіки, будь-яка нерівно-

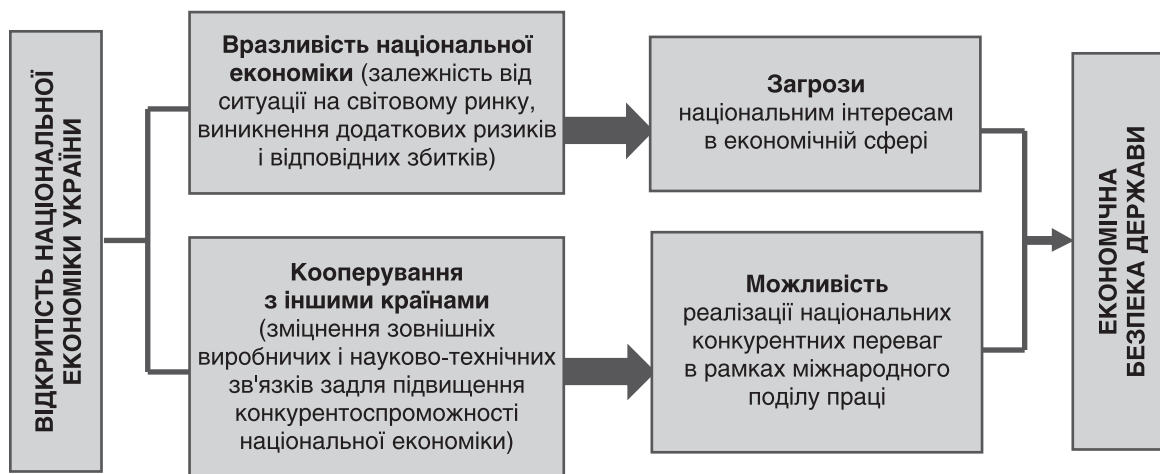

Рис. 1. Схема впливу відкритості економіки на економічну безпеку України

вага зовнішньоторговельного обороту може утруднити процес вирівнювання внутрішньої рівноваги, і тільки державне регулювання сукупного попиту може розв'язати ці проблеми. Кейнсіанська модель відкритої економіки ґрунтується на припущеннях, що передбачають: відсутність інфляції; фіксованість процентних ставок, зарплат та режиму валютного курсу; наявність безробіття.

Прихильників кейнсіанської концепції критикують за те, що вони намагаються обґрунтувати можливість усунення криз і потрясінь в економіці за допомогою важелів макроекономічної політики держави, тоді як в умовах інтернаціоналізації виникають порушення внутрішньої і зовнішньої рівноваги, які не можна усунути лише на національному рівні. Неокласичні макроекономічні моделі [12—14] враховують взаємовплив грошово-кредитної сфери і зовнішньої торгівлі. Торговельний баланс, на думку неокласиків, визначається винятково ціновими чинниками — співвідношенням внутрішніх і світових цін. Що вище різниця між ними, то більше сальдо балансу зовнішньої торгівлі. Виступаючи прихильниками монетарного підходу і відводячи попиту на гроші ключову роль у досягненні економічної рівноваги, неокласики обстоюють свободу зовнішньої торгівлі і вільне формування валютних курсів.

На думку неокласиків, навмисне збільшення кількості грошей в обороті не впливає у довгостроковому аспекті на більшість показників економіки. У короткостроковому періоді грошово-кредитна політика призводить до інфляційних процесів і формування у населення інфляційних очікувань та як наслідок — до відпливу з країни короткострокових капіталів і дестабілізації національної валюти.

Кейнсіанській концепції державного регулювання економіки теоретики неокласичної школи протиставляють ідею ринкового механізму встановлення економічної рівноваги. Сучасні неокласичні концепції відкритої економіки наполягають на відмові від керування сукупним попитом і невтручання з боку держави у функціонування ринку. Водночас неокласики ігнорують процеси, що відбуваються в реальній економіці, відривають грошово-кредитну сферу економіки від її виробничої основи [15].

На цей час категорія «відкрита економіка» широко використовується у публікаціях, проте має різні інтерпретації. Вважається, що відкритою є «економіка, яка бере участь у зовнішньоторговельному обміні з іншими країнами» [7], або «економіка, в якій зовнішня торгівля, рух капіталів та робочої сили до інших країн не обмежується» [16], або економіка, у якій забезпечується «вільний обмін

ідеями, технологіями, факторами виробництва» з іншими країнами [17].

Узагальнення наукових поглядів на категорію «відкрита економіка» свідчить про такі основні характеристики сучасної відкритої економіки:

наявність розгалужених і стійких зв'язків національного господарства із зовнішнім середовищем, участь у міжнародному поділі праці, що забезпечує суттєвий вплив МЕВ на національні відтворювальні процеси; достатній ступінь інтегрованості національного господарства в систему світового господарства;

визнання права господарюючих суб'єктів проводити зовнішньоекономічні операції за мінімальних обмежень з боку держави;

лібералізація зовнішньоекономічної діяльності шляхом пом'якшення тарифних і нетарифних обмежень, відкриття національного ринку для нерезидентів, узгодження національної нормативно-правової бази із світовими правилами, нормами і стандартами; активна участь у міжнародних організаціях і форумах;

урахування впливу коливань світових цін, валютно-курсів співвідношень, конкурентних ризиків на світових ринках і політики країн-партнерів під час формування й реалізації державної економічної політики.

Взявши до уваги ці специфічні риси, відкрита економіка може розглядатися як національна економіка, що інтегрована у світове господарство, активно реалізує національні конкурентні переваги в межах міжнародного поділу праці, використовує всі сучасні форми світогосподарських зв'язків, здатна адаптуватися до зміни зовнішніх чинників і дотримуватися вимог щодо забезпечення прийнятнього рівня економічної безпеки держави.

Чинниками, що зумовлюють ступінь відкритості економіки, є геополітичне розташування, розмір країни, обсяг внутрішнього ринку країни, рівень її економічного розвитку та участі в міжнародному кооперуванні. Деякі фахівці виділяють таку закономірність: що більша частка в структурі економіки припадає на такі галузі, як енергетика, металургія, гірничорудна промисловість, то менша участь країни в міжнародному поділі праці і відкритість її економіки. Відкритість економіки може також обмежуватися надмірним втручанням держави у МЕВ за допомогою протекціоністських заходів.

Критерієм відкритого характеру економіки вважається коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту стосовно ВВП. Коефіцієнт еластичності попиту на імпорт за

доходами свідчить, наскільки зростає імпорт у разі збільшення ВВП на 1%. Коефіцієнт еластичності попиту на експорт показує залежність між темпами зростання експорту цієї країни і ВВП держав, що імпортують її продукцію. Чим більше «відгукується» експорт на зростання економічної активності у світі, тим краще це для економіки країни-експортера. Якщо коефіцієнт еластичності експорту або імпорту перевищує одиницю, це свідчить про збільшення відкритого характеру економіки.

Під час аналізу відкритості економіки слід враховувати, що висока експортна квота не завжди сприяє розвитку національної економіки. Наприклад, у зв'язку з інтенсивною розробкою й експортом природних ресурсів у країні може виникнути проблема, яка мала місце у Голландії (внаслідок зростання видобутку та експорту природного газу Голландія знизила виробництво та експорт продукції обробної промисловості, що призвело до «сировинізації» експорту країни). «Голландська хвороба» вразила свого часу Великобританію,

Австралію, Мексику та ряд інших країн, де інтенсивно розробляли нові родовища.

Важливою методологічною проблемою є вимірювання рівня відкритості економіки. Американські економісти Дж. Сакс і Е. Уорнер визначають ступінь відкритості національної економіки якісними характеристиками, зокрема, відсутністю «надмірно великих» експортних і імпортних мит, наявністю «розумного рівня» конвертації національної валюти [18].

Критерії відкритості економіки змінювалися з розвитком процесів інтернаціоналізації світового товарного виробництва. Так, в перші два післявоєнні десятиріччя під «відкритістю» розуміли певний розмір (більш як 10%) експортної або імпортної квоти (у відсотках до ВВП). При цьому єдині думки щодо країн, які можна було включити в цей аналіз, не існувало [15].

Автори цієї статті систематизували кількісні показники відкритості економіки, що розпорошені по різних наукових джерелах, а також методи розрахунку зазначених показників (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники відкритості економіки

Показники, джерело	Порядок розрахунку показників	Примітки
1	2	3
Зовнішньоторговельна відкритість		
Зовнішньоторговельна квота, % [19]	Співвідношення суми експорту та імпорту товарів і послуг до обсягу ВВП країни на рік	Не можуть бути агрегованим показником, оскільки відображають лише зовнішньоторговельну відкритість економіки. Потрібно також врахувати експорт та імпорт капіталу
Експортна квота, % [19]	Співвідношення обсягу експорту товарів та послуг до загального обсягу ВВП країни на рік	
Імпортна квота, % [19]	Співвідношення обсягу імпорту товарів та послуг до загального обсягу ВВП країни на рік	
Частка експорту у виробництві [19]	Співвідношення обсягу експорту товарів до загального обсягу промислового виробництва продукції у країні на рік	Показує відносну експортну залежність вітчизняного виробництва, але не відображає вплив експорту на формування структури виробничої та невиробничої сфери
Частка імпорту у внутрішньому споживанні товарів та послуг [19]	Співвідношення обсягу імпорту товарів і послуг до загального обсягу внутрішнього споживання товарів та послуг у країні на рік	Відображає відносну імпортну залежність споживчого ринку країни
Абсолютний рівень зовнішньоторговельного обігу на душу населення, млн. дол. США/осіб [20]	Обсяг зовнішньоторговельного обігу країни на рік до загальної чисельності населення країни	Якщо зовнішньоекономічні зв'язки починають стимулювати економічне зростання та оновлення виробництва, відкритість економіки швидко збільшується

Показники, джерело	Порядок розрахунку показників	Примітки
1	2	3
Фінансова відкритість		
Рівень фінансової відкритості [20]	Співвідношення припливу та відпливу капіталу до загального обсягу ВВП країни на рік	Відображають фінансову відкритість економіки країни
Відношення припливу капіталу до ВВП [20]	Співвідношення припливу капіталу до загального обсягу ВВП країни на рік	
Відношення відпливу капіталу до ВВП [20]	Співвідношення відпливу капіталу до загального обсягу ВВП країни на рік	
Інвестиційна відкритість		
Відношення прямих іноземних інвестицій до внутрішніх інвестицій [20]	Відношення обсягу прямих іноземних інвестицій до обсягу внутрішніх інвестицій у країні	Відображає інвестиційну відкритість економіки
Індекс транснаціоналізації економіки, яка приймає інвестиції (Transnationality Index of host economies) [21]	Середньоарифметичне від чотирьох співвідношень (частки припливу іноземних інвестицій в обсязі основного капіталу; відношення іноземних інвестицій до ВВП; відношення обсягу доданої вартості в іноземних філіалах до ВВП країни-реципієнта; відносна частка зайнятості в іноземних філіалах до загальної зайнятості країни-реципієнта)	Використовуються для визначення інвестиційної відкритості національної економіки
Відношення поточних експортних/імпортних інвестицій до ВВП відповідної країни [22]	Відношення поточних експортних/імпортних інвестицій до ВВП відповідної країни на рік	
Відношення кумулятивного обсягу експортних/імпортних інвестицій до ВВП у % [22]	Відношення кумулятивного обсягу експортних/імпортних інвестицій до ВВП країни у %	
Відкритість у науково-технологічній сфері		
Динаміка імпорту та експорту ліцензій на виробничі технології [23]	Темп зміни обсягу імпорту та експорту ліцензій на виробничі технології порівняно з попередніми періодами	Відображають відкритість економіки країни у науково-технологічній сфері
Частка продукції, що вироблена за імпортними ліцензіями в обсязі виробленої у країні продукції, % [23]	Відношення обсягу продукції, що вироблена на базі імпортних ліцензій, до загального обсягу виробленої продукції країни на рік	

Показники, джерело	Порядок розрахунку показників	Примітки
1	2	3
Відкритість у сфері трудових ресурсів		
Частка іммігрантів у кількості трудових ресурсів країни, яка приймає, % [23]	Співвідношення кількості працівників-іммігрантів у кількості трудових ресурсів країни на рік, %	Відбивають рівень відкритості економіки у сфері трудових ресурсів. Полятково можна аналізу-
Відносна частка іммігрантів у кількості економічно активного населення, % [23]	Співвідношення кількості працівників-іммігрантів у загальній кількості економічно активного населення країни на рік	
Узагальнюючий показник відкритості економіки		
Рівень відкритості національної економіки, % [32]	Співвідношення загального обсягу надходжень або платежів країни (сумарний обіг зовнішньоекономічних операцій) до загального обсягу ВВП країни на рік. Для розрахунку сумарного обігу зовнішньоекономічних операцій пропонується використовувати всі статті базисного платіжного балансу	Показник охоплює всі види зовнішньоекономічних зв'язків

Нині в Україні як показники відкритості економіки застосовують зовнішньоторговельну, експортну та імпорتنу квоти. Ці показники не характеризують повною мірою відкритість економіки. В окремих країнах, що переважно експортують сировину, експортна квота значно вища за середньосвітову, але це ілюструє не ступінь відкритості, а сировинну спрямованість експорту і радше є проявом автаркічної тенденції. Відкритість економіки має вимірюватися розгалуженою системою показників на основі тих, що наведено у таблиці 1.

Визначення етапів відкритості економіки України та оцінку динаміки відповідних показників доцільно зробити на основі кла-

сифікації країн за критерієм відкритості економіки.

В сучасній науковій літературі трапляється спроби класифікації країн за ознакою відкритості економіки. Зокрема, всі країни світу поділяють на країни з мало відкритою економікою та країни з широко відкритою економікою (критерієм при цьому є внесок країн у світову економіку і спроможність їх впливати на розвиток світової економіки) [24]. Під впливом інноваційного розвитку, поглиблення міжнародного поділу праці, підвищення ролі транснаціональних корпорацій світова економіка стає дедалі відкритішою (табл. 2).

Таблиця 2

Показники відкритості світової економіки*

Показники	1990р.	2000р.	2003р.	2004р.
Експортна квота, %*	18,8	22,1	25,4	27,2
Співвідношення між припливом ПІІ та обсягом світового загального продукту, %	0,92	3,98	1,74	1,59
Співвідношення між припливом ПІІ та обсягом основного капіталу, %	4,24	19,66	8,06	7,30
Співвідношення між обсягом залучених ПІІ та обсягом світового загального продукту, %	7,82	19,80	21,99	21,89

* Розраховано за даними доповідей UNCTAD, World Investment Report 2001. Promoting Linkages, New York and Geneva, p. 10; World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internalization of R&D, p.14.

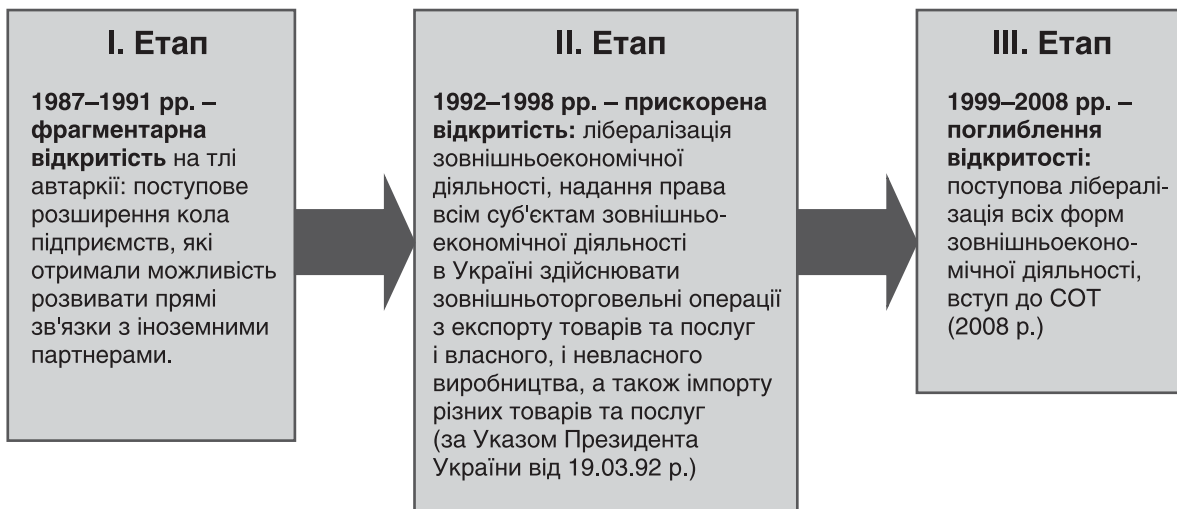

Рис. 2. Етапи відкритості економіки України у 1987—2008 рр.

З огляду на наведені дані можна зробити висновки, що економічна відкритість і взаємодія країн справляє істотний вплив на підвищення активності світової економіки.

Еволюцію відкритості економіки України за останні 20 років можна умовно поділити на етапи (рис. 2).

Рівень відкритості економіки СРСР, до складу якого входила Україна, завжди був низький: у 20-ті роки його експортна квота становила 3—5%, у 1937 р. — 0,5%. Зовнішньоторговельна квота СРСР у 1990 р. була на рівні 13,2%.

Тільки після набуття Україною незалежності показники відкритості її економіки почали стрімко зростати.

Дані щодо підвищення зовнішньоторговельної відкритості України (табл. 3) свідчать, що з 1995 р. відповідні показники України перевищують середньосвітові показники, показники окремих розвинутих країн і країн СНД. Наприклад, у 1999 р. в Україні цей показник був на рівні 89,1%, середньосвітове його значення становило близько 45%, а для США, Німеччини, Франції, РФ та Казахстану — відповідно — 24%, 59%, 52%, 49% та 61%.

Таблиця 3

Динаміка відкритості зовнішній торгівлі України, %

Роки	Експортна квота, %	Імпортна квота, %	Роки	Експортна квота, %	Імпортна квота, %
1994	30,6	29,1	2001	52,1**	44,5
1995	42,6	45,1	2002	52,0**	42,9
1996	43,0	42,2	2003	54,5**	48,8
1997	37,8	36,9	2004	58,5**	47,9
1998	39,3	38,5	2005	46,8	45,3
1999	48,1	41,0	2006	42,6	45,2
2000	57,8**	48,3	2007	41,3	46,5

* Розраховано за даними: Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 р. — Т.1. /Держкомстат України. — К., 2008. — С.14—15.

** Небезпечний рівень квоти, що перебільшує її порогове значення (50%).

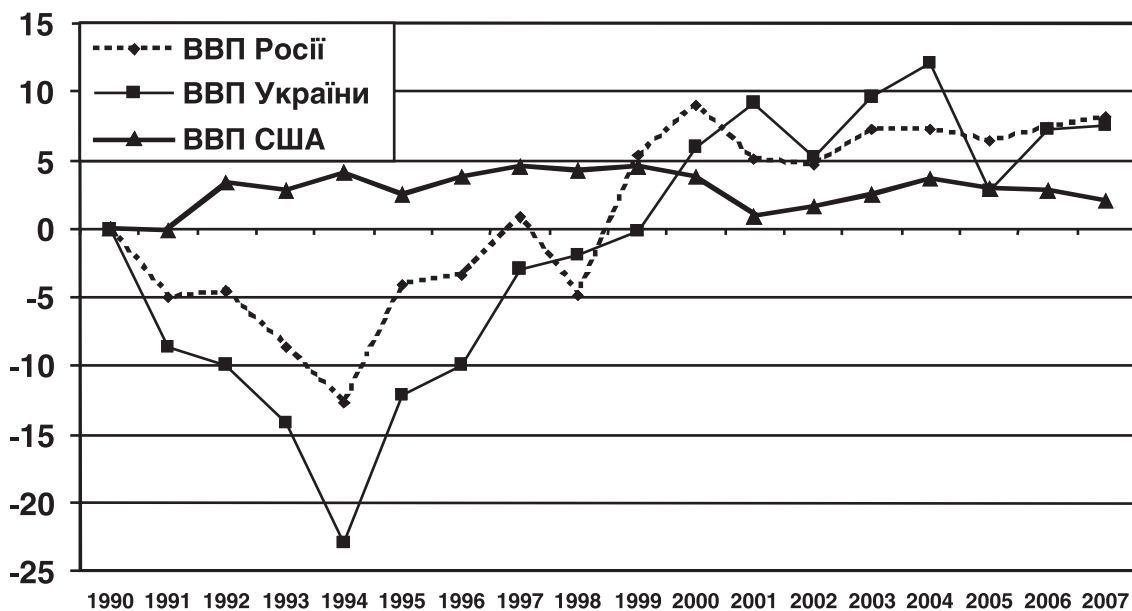

Рис. 3. Динаміка приросту ВВП в Росії, США, Україні

Високе значення зовнішньоторговельної квоти в Україні пояснюється переважанням темпів зростання обсягів зовнішньої торгівлі над темпами зростання ВВП.

В Україні за 1994—2001 рр. темп зростання зовнішньої торгівлі становив 161%, тоді як темп зростання ВВП за цей період становив 98%. Темпи нарощування ВВП в Україні поступалися аналогічним показникам РФ. У розвинутих країнах, зокрема у США, темпи зростання ВВП, незважаючи на певні коливання, загалом за досліджуваний період завжди перевищували 100 відсотків (рис. 3).

В Україні за період 1990—2007 рр. частка продукції машинобудування у структурі промислової продукції зменшилася з 30,5 до 14,4%, що погіршило структуру експорту. Водночас у структурі промислової продукції з 12,1% до 24,7% зросла частка енергоємної металургійної продукції, при тому, що показник енергоємності перевищує аналогічний показник у європейських країнах.

Останнім часом збільшилося від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. Дефіцит бюджету та зростання інфляції не дозволяє державі належним чином підтримувати розвиток реального сектору економіки та розвиток вітчизняного науково-технічного потенціалу, що, у свою чергу, гальмує формування потужного

експортного потенціалу. Високою залишається вартість банківських кредитів. Все це негативно впливає на окремі показники економічної безпеки країни (табл. 4).

В останні 10—15 років відкритість економіки країн досліджується в більш широкому контексті — як частина економічної свободи [21]. Вважається, що «...громадяни мають економічну свободу в тому випадку, якщо власність, яку вони придбали без насильства і шахрайства, є захищеною від втручання з боку інших осіб і держави, причому громадяни вільні використовувати, обмінювати та передавати її способами, що не порушують аналогічні права інших громадян».

Індекс економічної свободи, запропонований інтелектуальним центром фундації Heritage Foundation, формується з 10 індикаторів, що оцінюють: торговельну політику країни; фінансове навантаження; урядові інтервенції в економіку; монетарну політику; потоки капіталів; банківську та фінансову діяльність; політику формування цін та оплати праці; право на приватну власність; політику регулювання; рівень «тіньової» економіки і корупції. Зазначені індикатори оперують 50 групами відповідних. Під час складання рейтингу використовується 100-бальна шкала, де 100 — найкращий із можливих результатів.

Динаміка окремих показників економічної безпеки України

№	Показники	Поріг	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
1	Фінансування НТР, % до ВВП	2	1,16	1,41	1,23	1,19	1,2	1,19	1,17	0,95	0,86
2	Рівень інфляції на рік, %	≤5	39,7	10,1	20	19,2	26,8	6,1	10,3	11,6	16,6
3	Дефіцит (-) держбюджету, % до ВВП	≤ - 1	3,9	4,9	0,5	-0,6	-2,1	-2	-1,73	-0,66	-1,16
4	Вартість банківських кредитів, % річних	≤10	-	-	43,8	43,3	33	26,1	14,6	14,1	13,5
5	Імпорт ПЕР з однієї країни (РФ), %	≤60	58,45	54,05	54,1	57,55	44,6	54,5	68,5	54,6	49,3
6	Енергоємність, кг у. п./дол. США	0,85	3,77	3,21	3,54	4,65	4,63	3,81	2,35	1,95	1,49
7	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	≥1	1,02	1,02	1,02	1,17	1,2	1,17	1,03	0,94	0,89
8	Експортна залежність, % до ВВП	≤50	42,9	37,9	39,3	48,1	57,7	52,1	46,8	42,6	41,3
9	Імпортна залежність, % до ВВП	≤50	42,2	37	38,4	41	48,3	44,5	45,3	45,2	46,5
10	Рівень безробіття за методикою МОП, %	7,6	7,6	8,9	11,3	11,9	11,7	11,1	7,2	6,8	6,4
11	Номінальна заробітна плата, дол. США	≥800	68,8	76,9	62,7	43	42,3	57,9	157,4	206,2	267,6
12	Коефіцієнт депопуляції	≤1	1,67	1,71	1,72	1,9	1,96	1,99	1,84	1,65	1,61

Динаміку індексу економічної свободи в Україні наведено на рис. 4.

У 2008 р. за Індексом економічної свободи (Index of Economic Freedom-2008) Україна посіла 133-тє місце серед 157 країн (51,07 ба-

ла) (рис. 5). Згідно з даними попереднього Індексу економічної свободи (2007 р.) Україна посідала 125-тє місце.

До сімки держав із найбільш вільною економікою ввійшли: Гонконг (90,3 бала), Сінгапур,

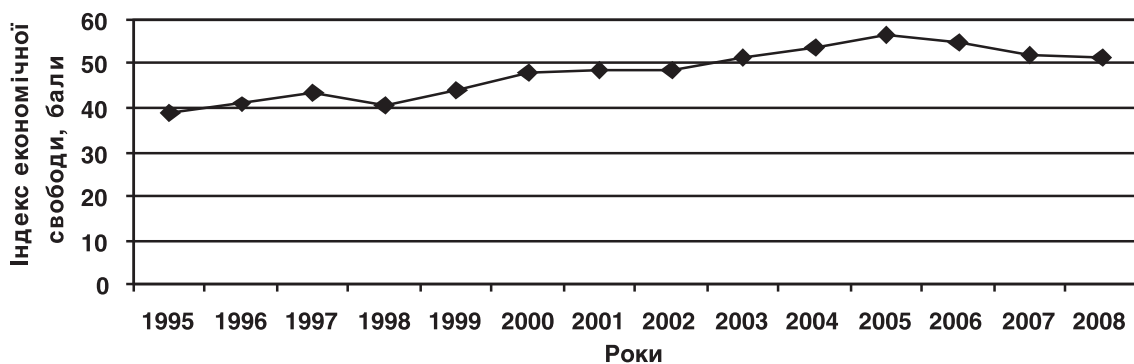

Рис. 4. Динаміка індексу економічної свободи в Україні*

* Розраховано за даними The 2008 Index of Economic Freedom // Heritage Foundation [21].

Рис. 5. Індекс економічної свободи в Україні за окремими складовими у 2008 р.

* Розраховано за даними *The 2008 Index of Economic Freedom* // *Heritage Foundation*.

Ірландія, Австралія, США (по 80,6 бала), Нова Зеландія і Канада (по 80,2 бала). До групи «в основному вільних» увійшли 23 держави, у т.ч. Великобританія, Фінляндія, Ісландія, Німеччина, Австрія і певні пострадянські країни: Естонія (12-те місце, 77,8 бала), Литва (26, 70,8) і Вірменія (28, 70,3). До категорії «помірковано вільних» (51 країна) увійшли Грузія (32-ге місце, 69,2 бала), Латвія (38, 68,3), Киргизстан (70, 61,1), Казахстан (76, 60,5). До цієї групи також віднесено Іспанію, Чехію, Кувейт, Ізраїль, Францію, Португалію, Уганду, Албанію, Італію, Саудівську Аравію, Туреччину, Грецію, ПАР і Монголію.

До групи «в основному не вільних» (52 держави) віднесено економіки Молдови (89-те місце, 58,4 бала), Азербайджану (107, 55,3), Таджикистану (114, 54,5), Узбекистану (130, 52,3) і Україні (останнє місце в групі, 133, 51,1). З ними — Польща, Єгипет, Бразилія, Аргентина, Індія, Індонезія, Китай і багато країн Африки. Уперше за час існування рейтингу до категорії «реп-

ресивних» (усього в ній значиться 24 країни) було зараховано економіку Росії (134-те місце, 49,9 бала). Білорусь — на 150-му місці (44,7 бала), Туркменистан — на 152-му (43,4). Найгірші справи з економічною свободою в Північній Кореї (останнє 157-ме місце і 3 бали), Кубі (156, 27,5) і Зімбабве (155, 29,8). До цієї ж групи зараховано Іран, Сирію, Венесуелу, Лівію, Бангладеш та ін.

Автори рейтингу стверджують: що вільнішою є економіка, то вищий рівень ВВП на душу населення, темп зростання ВВП, нижче безробіття. Але ця тенденція, в основному, відстежується в розвинутих країнах Північної Америки і Європи, або в країнах, які спадкували англосаксонську капіталістичну модель. У транзитивних країнах та країнах, що розвиваються, цей зв'язок не є очевидним.

Зіставлення динаміки індексу економічної свободи, відкритості зовнішньої торгівлі та ВВП України у 1995 — 2008 рр. наведено на рис. 6.

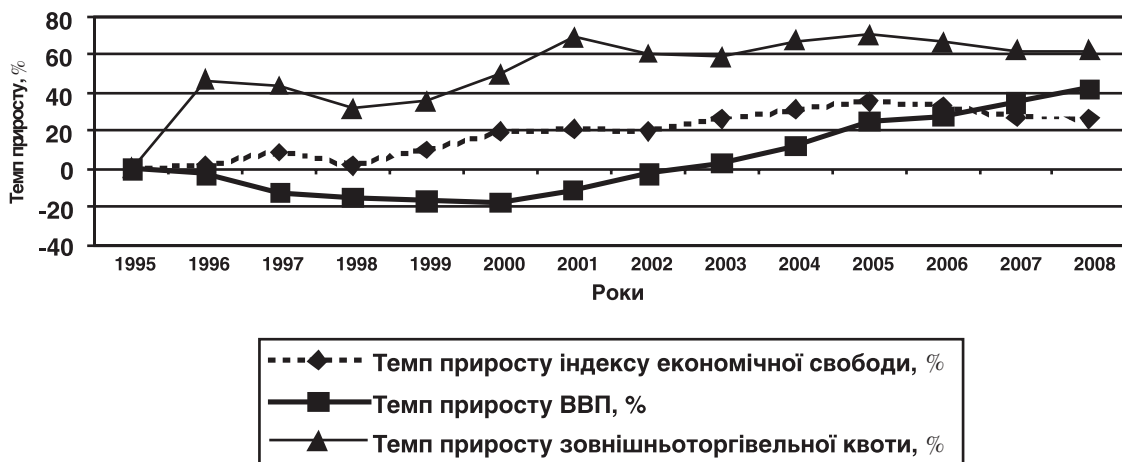

Рис. 6. Динаміка зміни відкритості зовнішньої торгівлі (квоти), індексу економічної свободи та ВВП України у 1995—2008 рр.*

* Побудовано за: *Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2007 році*. — Т.1. — Стат. зб. / *Держкомстат України*. — К., 2008. — С.14 — 15.; *The 2008 Index of Economic Freedom* // *Heritage Foundation*.

У звіті «The 2008 Index of Economic Freedom» зазначається, що Україна досягла успіху у торговельній (82,2 бала) та фінансовій свободі (79 балів). Поряд з цим, існують невикористані можливості кооперування з іншими країнами внаслідок високого рівня корупції, недостатнього захисту права власності, низької інвестиційної свободи в країні та ін. (табл. 5).

Загрози економічній безпеці транзитивних країн виникають також у зв'язку з використанням їх відкритості розвинутими країнами для трансферу кризових ситуацій через такі механізми: провокування фінансових криз; тиск через міжнародні фінансові організації (МФО); переміщення екологічно небезпечних виробництв; продовження життєвого

циклу продукції на ринках інших країн; експорт застарілих технологій; недобросовісна поведінка іноземних інвесторів; викачування природних ресурсів і незахищених інтелектуальних продуктів; диспаритет у торгівлі високотехнологічними товарами і послугами; дискримінація в зовнішній торгівлі. Трансфер криз розвинуті країни здійснюють для зміцнення своєї економічної безпеки, закріплення економічних та науково-технічних переваг, накопичення ресурсів перед стрибком у постіндустріальне суспільство [4].

Основними напрямками забезпечення економічної безпеки України в умовах відкритої економіки слід вважати формування конкурентоспроможної, збалансованої національної

Таблиця 5

Можливості використання переваг відкритості економіки України *

Сфери економічної свободи	Оцінка, бали	Можливості
Свобода торгівлі	82,2	Невідповідність потенційно експортної продукції санітарним і фітосанітарним нормативам, складні стандарти й інструкції, непозорні державні закупівлі, слабе дотримання права на інтелектуальну власність — впливають на збільшення витрат у торгівлі. Погіршує рівень свободи торгівлі також наявність нетарифних бар'єрів
Державне втручання в економіку	43	Значні урядові витрати (43,6 % від ВВП), є випадки втручання держави в діяльність приватного сектору
Грошово-кредитна свобода	69,9	Інфляція є високою (в середньому 10,1 % у 2004 — 2006 рр.); виконавча влада встановлює мінімальні ціни на товари та послуги, уряд впливає на ціни через регулювання та державні підприємства
Інвестиційна свобода	30	Є певні законодавчі обмеження на частку іноземного капіталу в підприємствах з виробництва зброї та алкоголю. Потенційних інвесторів лякають складні інструкції та корупція. Резидентські та нерезидентські валютні рахунки можуть мати обмеження та узгодження з урядом у певних випадках. Платежі повинні відповідати певним вимогам та мають кількісні обмеження. Деякі операції з капіталом підлягають ліцензуванню
Банківська система й фінансові ринки	50	Фінансове регулювання та нагляд на низькому рівні. Гілки іноземних банків не дозволені. Страховий сектор є незначним, іноземні страховики мають значні обмеження порівняно з внутрішніми. Ринки капіталу слабо розвинені та недостатньо відрегульовані. Недосконале корпоративне управління знижує прозорість фондового ринку
Права власності	30	Захист власності є слабким. Судова влада відчуває тиск з боку виконавчої влади, існує значна корупція. Україна є основним пунктом перевантаження, зберігання й збуту незаконних оптичних засобів масової інформації, які вироблені в Росії та ін.
Свобода від корупції	28	Корупція дуже поширена (Україна посідала 99-те місце з 163 країн відповідно до рейтингу корумпованості міжнародної організації Transparency International у 2006 р.) Корупція проникає в усі ланки суспільства й державного управління
Трудова свобода	54,3	Недостатньо гнучка нормативно-правова база у сфері зайнятості заважає реалізації можливостей у сфері працевлаштування

* Систематизовано на основі даних: The 2008 Index of Economic Freedom // Heritage Foundation.

економіки з міцним фінансовим сектором, посідання гідного місця у міжнародному поділі праці і на світових ринках. Саме цьому завданню варто підкорити зовнішньоекономічну політику й механізми державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, забезпечивши оптимальне поєднання свободи і протекціонізму, враховуючи міжнародну спеціалізацію і особливості зовнішньоекономічної діяльності України.

Джерела

1. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. — К.: Логос, 2002. — 645 с.
2. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.
3. Поумер М. Модель совершенной конкуренции и роль государства // Реформы глазами американских и российских ученых. Группа экономических преобразований. — М.: Российский экономический журнал, Фонд «За экономическую грамотность». — 1996. — С. 102, 106.
4. Сухоруков А. І. Економічна безпека України в умовах сучасних геоекономічних змін // Стратегічна панорама. — 2007. — № 2 — С. 30 — 43.
5. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько: Монографія. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.
6. Пирожков С. І., Сухоруков А. І., Григоренко О. Я. Фінансова політика в Україні та Російській Федерації: порівняння, досвід, проблеми: Монографія / За ред. А. І. Сухорукова. — К.: НІУРВ, 2000. — 148 с.
7. Самуэльсон П.-А., Нордхаус В. Д. Экономика. — М.: НПО «Алгон», 1997. — С. 789.
8. Hicks J.R. Mr. Keynes and Classics: a Suggested Interpretation / J.R Hicks II *Econometrica*. — 1937. — V.5. — April.
9. Fleming M. Domestic financial policies under flexible and fixed exchange rates / M. Fleming // IMF Staff Papers. — 1962. — Vol. 9. — № 3.
10. Kindleberger Ch. International economics / Ch. Kindleberger/ Homewood. — 1963. — P. 181.

11. Ott A. Magic polygons in economic policy: a theoretical analysis of conflicts of economic targets / A. Ott // *German Economic Review*. — 1971. — Vol. 9 — № 1. — P. 17.
12. Friedman M. The optimum quantity of money and the other essays / M. Friedman. — L., 1969. — P. 102.
12. Beenstock M., Dick G. An aggregate monetary model of the world economy / M. Beenstock, G. Dick // *European Economic Review*. — 1983. — Vol. 21 — № 3.
13. Shone R. The monetary approach to the balance of payments / R. Shone. — Oxford, 1980. — Vol. 32 — № 2.
14. Филатов И. В. Концепции «открытой экономики»: Интернационализация и макроэкономическая политика государства / И. В. Филатов. — М.: Наука, 1991. — С. 5.
15. Банък Г., Бакстър Р., Дейвис Е. Световен речник по икономикс. — Том II, Бургас, 1992. — С. 68.
16. Брагина Е. Синергетика геоекономической многополюсности // *Международная экономика и международные отношения*. — 2005. — № 4. — С. 103.
17. Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. — М., 1999. — С. 36.
18. Авдокушин Е. Ф. Международные экономические отношения: Учебник. — М.: Юристъ, 2002. — 366 с.
19. Холопов А. Глобализация и макроэкономическое равновесие // *МЭ и МО*. — 2005. — № 2. — С. 16.
20. *The 2008 Index of Economic Freedom* // Heritage Foundation. — <http://www.heritage.org>
21. *DITE Activities Report, 2006*, UNCTAD's Division on Investment, Technology and Enterprise Development. — UNCTAD / ITE. — 2007. — 69 p.
22. Соколов В., Шишков Ю. Как измерить открытость национального хозяйства // *Мировая экономика и международные отношения*. — 1990. — № 12. — С. 123 — 134.
23. Маринов Велко Тодоров. Отворената икономика // Велко Тодоров Маринов — София: Стопанство, 2004. — 155 с.
24. Юданов А. Ю. Теории «открытой экономики»: доктрины и реальность. — М., 1983. — С.25.